

# Kulturforskelle der dræber?

Lotte Vandel

Mette Kirk

Njtningskulturerna är längre från varandra än den tio minuters resan över bron. Avståndet är inte avgrundsdybt - men dygt nog för att väcka eftertanke kring ett eventuellt samband mellan de kulturella olikheterna och de hälso- och livslängdsmässiga skillnader som statistiker-na kan framvisa. Artikeln tar sin utgångspunkt i en kulturvetenskaplig empirisk undersökning av vardagliga kulturskillnader mellan Danmark och Sverige. Det ges exempel på hur de två länderna och deras invånare står i olika förhållande till varandra och hur invånarna uppfattar och umgås med njtningsmedel.

Lotte Vandel är cand.mag. i etnologi, freelancer. Mette Kirk är cand.mag. i etnologi, freelancer.

## Statistik og hverdag

Sundhedsstatistikernes sprog er klart; danskernes gennemsnitlige levetid er generelt kortere end svenskernes. Flere danskere rammes af livstruende og livsstilsbetingede sygdomme, med døden til følge. Der kan være mange årsager til dette. For eksempel har det været debatteret om det danske sundhedssystem er dårligere til i tide at diagnosticere og behandle livstruende sygdomme end det svenske. Forklaringen er givet ikke entydig, men udfra vores kulturvidenskabelige undersøgelser vil vi give et bud på om en del af baggrunden for forskellene i dødelighed og

sundhedstilstand i de to befolkninger måske kan ligge i kulturelle sædvaner og forskelle i hverdagslivet som vi er stødt på.

Gennem undersøgelser og interviews med "almindelige" mennesker i de to lande, har vi afdækket en række forskelle i hverdagslivet; hvordan vi bor, lever, opfatter vores omgivelser, vores lovgivning og det samfund vi lever i. I den forbindelse er vi også stødt på gennemgående forskelle i holdninger til nydelsesmidler, sundhed, ernæring og statens ret til at indvirke overfor borgerne på disse områder.

## At leve vel - velfærdsstaten

Velfærd, sundhed og lighed til alle borgere – den målsætning er begge lande enige om. Men hvordan det føres ud i livet, er de uenige om. De to landes lovgivninger har givet befolkningerne forskellige muligheder og vilkår i hverdagen, også på sundhedsområdet. Myn-dighederne i de to lande anvender for-skellige strategier i deres bestræbelser på at opdrage borgerne til det sunde liv, men borgerne udover også selv en vis kontrol. I det følgende vil vi give eksempler herpå.

## Oplysning til befolkningen

"For meget Alkohol, for lidt sex! - Sundhedsstyrelsen anbefaler at mænd højst drikker 21 og kvinder højst 14 genstande (alkohol) om ugen."<sup>1</sup>

Det budskab stod at læse på store plakater

---

---

*De asketiska, som önskar undvika sex bör alltså dricka sin öl i Danmark, medan de lystna bör njuta den i Sverige*

---

---

rundt omkring i det danske gadebillede for et år tilbage. Danskerne trak på smilebåndet. Det gjorde svenskere på besøg her til lands derimod ikke. En svensk etnolog giver her sin fortolkning af hvorfor:

I Sverige vore en sådan här annonskampanj omöjlig. Socialstyrelsen, går visserligen också ut med rekommendationer till folket, men istället för alkohol handlar de om bröds kivor och mjölk. Det finns klassiska ”slogans” som de flesta känner igen, t.ex. ”Socialstyrelsen rekommenderar 6-8 skivor bröd om dagen”. Att på samma sätt gå ut och berätta för folket hur mycket de bör dricka, i synnerhet när det faktiskt handlar om ganska stora mängder alkohol, vore otänkbart och omoraliskt.

Vender vi blikket mod svensk alkoholoplysning fra Systembolaget tegner der sig da også et andet billede. Alkohol er ikke noget at spøge med:

Det är inte bara i filmens värld som alkohol förför. Hämningerna släpper och den sexuella lusten öker, mer hos dig än hos mannen. Ditt omdöme kan lätt fara sin kos och såväl frivilligt som ofrivilligt sex kan sluta tråkigt på många olika sätt.

For de asketiske, der ønsker at undgå sex bør øllene altså drikkes på dansk jord, mens de lystige bør nyde den på svensk jord. Det er ikke kun den påståede effekt af alkohol der

---

<sup>1</sup> Alle citater er fra Rapporten: Svenskt eller dansk – kulturelle variationer i tanke og handling, Kulturkompetens 1998-99. Af Sara Berglund, Malena Gustavson, Anders Linde-Laursen, Mette Bjerregaard Kirk og Lotte Mortensen Vandel.

adskiller de to landes myndigheder, men tillige det sprog de vælger i deres henvendelser til borgere, som ovenstående er et eksempel på. Der er generelt en tendens til at anvende humor og oplysning i danske kampagner, hvor de svenske ofte betjener sig af en bydende og skræmmende form som i det følgende:

”Tänk så här nästa gång du känner dig frestad att ta ett glas vin eller en öl. Även om jag så bara dricker ett halvt glas, kommer mitt barn att mot sin vilja, simma omkring i alkoholutblandat fostervatten.”

Ovenstående er en del af den information som gives til gravide i Sverige. Sproget er bydende og går så vidt som til at fortælle den gravide hvad hun bør tænke. Det ville ikke blive accepteret i Danmark, hvor der er en tendens til at alle forsøg på at forme borgernes adfærd præsenteres som forslag og tilbud. Det sociale pres fra myndighedernes side mod den gravides alkoholindtagelse opleves ikke så håndfast i Danmark som i Sverige. Den gravide oplyses af læge og jordemoder om, at det er bedst helt at lade være at drikke alkohol, fordi det overføres via blodet til fostret. Men selv fra de professionelle er signalet langt fra entydigt. I en pjece fra Forbrugerstyrelsen der uddeles til vordende og nybagte mødre af sundhedsplejersker hedder det:

”Et stort alkoholforbrug skader fosteret, mens et beskedent indtag sandsynligvis ikke vil skade. Hvor grænsen går er der endnu usikkerhed om.”

Det overlades til den gravide selv om hun vil løbe risikoen, ved ”et beskedent indtag”, det præciseres ikke hvor meget et beskedent indtag er – det må hun selv vurdere.

## **Staternes udvikling**

Sådanne forskelle i hvilke strategier myndighederne anvender, når de taler til befolk-

---

---

## *I skillnaderna i strategierna som myndigheterna använder, när de talar till befolkningen kan man kanske hämta en förklaring till de två ländernas olika utveckling*

---

---

ningen, kan muligvis hente en forklaring i de to staters forskellige udvikling. Generelt betragtes staten i Sverige som mere sammenhængende med befolkningen, end i Danmark, hvor der i højere grad er en tendens til at stat og civilsamfund indgår i et ligevægtigt forhold, som mere adskilte elementer. I Danmark har der gennem den demokratiske stats opbygning hele tiden været mange særinteresser fra forskellige befolkningsgrupper at tage hensyn til.<sup>2</sup> Det kan være med til at forklare at danskere føler sig krænket af et budskab der er formuleret for direkte, eller som går for tæt på den personlige frihed til at vælge. Sverige derimod synes at have udviklet sig til en stat, hvor befolkningens og statens interesser ikke har været adskilte i folks bevidsthed, men har indgået som et hele, hvor "den gode stat", handlede til alles bedste. Staten har derfor i højere grad kunne formulere sig ligefremt og agere mere synligt og direkte i sit forsøg på at ændre borgernes adfærd.

### **Til hvis bedste?**

De divergerende opfattelser i de to lande af hvad der bør vægtes mest i lovgivningen, den

---

<sup>2</sup> For en model til en forståelse af forskellige leve- og tænkemåder i Danmark som staten må tage stilling til jvf. Thomas Højrup: *Det glemte folk*, Institut for europæisk folkelivsforskning og statens byggeforskningsinstitut 1989, samt af samme forfatter: *Omkring livsformsanalysens udvikling*. Museum Tusulanums forlag 1995. For en analyse af den svenske stat se bl.a. Tim Knudsen: *Den svenske model fra ideal til krise? I: Den jyske historiker 68.*

enkeltes frihed eller det fælles bedste – skinner særlig tydeligt igennem når det gælder lovgivning omkring nydelsesmidler. Da den tidligere sundhedsminister Carsten Koch for et år tilbage forsøgte at få vedtaget en lov om rygeforbud på danske sygehuse fik han sin sag for. De kritiske røster ville vide hvorfor sygehusenes personale skulle være de første til at få indskrænket deres personlige frihed til at ryge på arbejdet, når politikerne ikke selv kunne mønstre vilje og flertal til at indføre rygeforbud i folketinget. Carsten Koch blev dem svar skyldig og forslaget blev taget af bordet - den folkelige opinion var ikke med ham. Sagen er langt fra enestående for dansk måde at forsøge at lave lovgivning. Der er generelt en tendens til at der først laves love på et område når der allerede er en vis folkelig opbakning, hvorimod der i Sverige er en tendens til at betragte lovgivning som noget der kan ændre folks adfærd og gøre en forskel til det fælles bedste. Opfattelserne af lovgivningens og staternes rolle i befolkningernes daglige liv ser ud til at være grundlæggende forskellige i befolkningerne.

Her følger et empirisk eksempel fra vores forskningsmateriale som forhåbentlig vil tydeliggøre hvad vi mener. Et svensk synspunkt på lovgivning mod at slå børn:

Rätten att slå sina barn blev avskaffat förra året [1997] i Danmark. Det har varit förbjudet i 25 år i Sverige! Just det att det finns ett förbud från myndigheternas sida om att så här får du inte göra – alltså just sättet att se på ett barn, här är en människa – vi får inte kränka

---

---

*Uppfattningarna om lagstiftning och statens roll i befolkningens dagliga liv tycks vara grundläggande olika hos de två befolkningarna*

---

---

den här människans rättigheter. Här finns det verkligen en skillnad i hur man ser på det.

Et dansk synspunkt:

– Jeg synes ikke at det er godt at man for 25 år siden har måttet lave en lov mod at slå børn i Sverige. Det er formynderisk. Jeg synes heller ikke det er godt at danskerne har lavet en lov, det er igen forskellen; vi har gjort det nu, de har gjort det for 25 år siden. Børn er blevet slået, det er grufuld. Men det er lige så grufuld at svenskere for 25 år siden har været formyndere og sagt til forældre at nu bestemmer VI at du ikke må slå dit barn.– [...]Det er en skrækkelig lov [...]fordi det burde være en selvfølge at man ikke slog sine børn.

De ovenstående citater viser, at såvel danskeren som svenskeren har samme holdning til at slå børn – det tolereres ikke. Derimod adskiller deres opfattelser af, hvad statens rolle er i det spørgsmål, sig markant. For den danske informant bliver en lov mod at slå børn til et udtryk for at staten ikke selv tror befolkningen kan finde ud af at lade være at slå. En lov synes for hende at afspejle en negativ tendens i befolkningen. Den svenske informant betragter snarere love som et udtryk for hvordan tingene bør være, og finder det positivt at der er en lov mod en bestemt adfærd som hun finder forkert. Love virker som en sikring mod dem der ikke synes som os andre, for sådanne findes jo altid.

Fronterne mellem de to landes befolkninger og stater er kridtet op. De danske fordomme om Sverige som forbudsland næres af den anderledes strategi staten der har valgt i bestræbelserne på f.eks. at minimere alkoholmisbrug og rygning. Begge befolkninger ynder at se sig selv i modsætning til landet på den anden side af sundet, når de skal bekræftes i at deres egen måde at gøre tingene på er den bedste.

---

---

*En sak är hur stater och myndigheter försöker prägla sina medborgare till ett sunt liv och ett acceptabelt bruk av njutningsmedel, en annan är hur männi-skorna handlar i dagliga livet*

---

---

### **Den frie ryger**

Et er imidlertid hvordan stater og myndigheder søger at præge deres borgere i retning af det gode liv og en acceptabel omgang med nydelsesmidler, noget andet er hvordan borgerne agerer i deres dagligdag.

Utallige svenskere har overfor os ladet deres undren over manglende danske rygerestriktioner komme til udtryk. Når vi har forsøgt at forklare, at danskere generelt opfatter forsøg på at lave rygerestriktioner som et indgreb mod den personlige frihed – kigger de på os som var vi fra forstanden. ”Hvis personlige frihed? spørger de. I ofrer da ikke-rygernes frihed til at bestemme over deres egne lunger”. Rygeområdet er blot et af de områder hvor vi har erfaret at den svenske stat ser ud til at have haft succes med sin lovgivning – de svenskere vi har talt med står inde for de argumenter, som ligger bag lovgivningen, og har indoptaget dem i deres måde at tænke og agere i hverdagen. Argumenterne er blevet en del af deres kultur. Det bliver særlig tydeligt når de står overfor danskere:

– Jag blir så jättearg över att det är så många gravida som röker i Danmark – i Sverige slutar de när de blir gravida, där ser man det inte

---

<sup>3</sup> Danmark: Ca. 35% af kvinderne ryger, Sverige: Ca. 23% af kvinderne ryger. Kilde: *Nordic Statistical Yearbook 1998*. Disse tal siger ikke direkte noget om hvor mange gravide i de to lande der ryger, men indikerer at der nok er flere i Danmark end i Sverige eftersom der samlet er flere danske kvinder der ryger.

som i Danmark.<sup>3</sup> Här är det ju jättemånga. Om jag hade rökt så hade jag fått höra det av mina svenska väninnor, och självklart skulle jag påpeka det [hvis en gravid svensker ryger], och jag tror det är många som gör det. I Danmark är inställningen mer sådan, att det är en privatsak om man gör det.

– En situation der kan sætte det på spidsen det er da du fandt ud af – der er nogen i ejendommen som vi ser en del, de ryger hash en gang imellem – og Eva har en typisk svensk holdning til det, hvor jeg har en typisk dansk. Da Eva fandt ud af at kvinden røg hash mens hun var gravid... – det er sådan noget man melder til politiet i Sverige. Mens her er det noget hvor man ligesom siger: ”bare hun kan styre det og bare hun har nogenlunde tjekek på sit liv” – det har hun i øvrigt, den her pige.

– Ja, men jeg tycker det är hemskt.

– Ja, men vi gjorde ikke noget, selvom Eva ville melde det til politiet.

– Polisen hade säkert bara sagt ”ha, ha”. Jag har aldrig sagt något, men hade det varit någon av mina svenska vänner så hade jag sagt till.

– Her er det ikke pænt, man siger ikke noget.

Ud fra vores materiale synes det som om svenskerne generelt tager mere bevidst afstand fra rygning særligt under graviditet, og mere direkte gør opmærksomme på det forkerte overfor rygeren, en strategi det ”ikke er pænt” at anvende i Danmark. Hvad enten der er tale om en gravid eller ej, så synes rygning i Danmark at blive betragtet som en privat sag, som ingen andre skal blande sig i. Hverken ens nærmeste eller myndighederne.

### **Følg en svensker til båden**

”Gør Danmark renere følg en svensker til båden” – joker danskerne, og hentyder til at svensk alkoholpolitik har medført at mange svenskere tager til Danmark og køber alko-

hol. Det er for mange danskere et bevis på, at svensk alkoholpolitik er mislykket og den danske model er at foretrække. Her kan alkohol købes overalt i almindelige fødevarer-butikker af personer over 15 år (indtil 1998 har der ikke været nogen aldersgrænse), hvorimod der jo som bekendt gives restriktioner og statsmonopol i Sverige. Alene denne forskel gør, at danskerne har relativt lettere ved at få fat på alkohol. Men en ting er lovgivning, en anden ting er den sociale kontrol – det vil sige de regler folk selv opfører sig efter og dømmer andre ud fra. Hvordan forholder befolkningerne sig til indtagelse af alkohol?

På begge sider af Sundet undrer man sig over måden, hvorpå dem på den anden side omgås med alkohol. Tid og sted for hvornår det er socialt acceptabelt at indtage alkohol varierer i de to lande. At drikke snaps juleaften, som traditionen er i Sverige, anses som mærkeligt og forkert af danskere, her bliver det højest til et glas vin. Mens alkohol på arbejdspladsen i Sverige er uhørt, er der på mange danske arbejdspladser en tradition for en ”fyraftensbajer” – en øl efter arbejdstid – om fredagen, og for at give omgang til kollegerne, hvis man har kvajet sig eller har fødselsdag eller lignende.<sup>4</sup> Øl betragtes som noget meget socialt i Danmark, man skal helst ikke sige ”nej, tak” når nogen byder, og da slet ikke hvis man er svensk:

-Alltså jeg är ju svensk och då blir jag ju be-

<sup>4</sup> I Lau Laursen: *Alkoholbrug og alkoholpolitik*, Center for rusmiddelforskning, Århus Universitet 1994, beskrives det hvorledes danskeres indtagelse af alkohol på arbejdspladsen er faldet drastisk de seneste år, så det nu kun er 10% af alkoholen der nydes på arbejdspladsen. Det er nærmest blevet uacceptabelt at indtage alkohol på arbejdet med mindre der er tale om en helt særlig lejlighed.

handlad som en svensk, alltså, nu när jag inte vill ha någon öl på fredagen, ja så börjar dom, ”du är ju svensk”, men jag är det då, jag står upp för det liksom.

Ovenstående er et eksempel på at befolkningerne ynder at se sig selv i modsætning til dem på den anden side af Sundet. Danskerne forudsætter umiddelbart at kvindens svenske tilhørsforhold er udslagsgivende for hendes manglende lyst til at drikke øl på arbejdspladsen, selvom der kunne være andre årsager – f.eks. at hun ikke kan lide øl. Hun opponerer ikke, for forklaringen ligger i tråd med noget hun gerne vil stå for – at alkohol ikke hører hjemme på arbejdspladsen. En holdning vi generelt er stødt på hos vore svenske informanter.

Som vi også så det med rygningen tillader både lovgivningen og de sociale regler at man oftere har mulighed for at drikke alkohol i hverdagen i Danmark end i Sverige. Alkohol indtager en central plads i forbindelse med socialt samvær i hverdagen i Danmark, hvor alkohol næsten udelukkende nydes i week-enden og til fester i Sverige.

## Opsamling

Staterne i de to lande anvender meget forskellige metoder i forsøgene på at opdrage borgerne til det sunde liv. Begge landes befolkninger tager afstand fra den måde staten på den anden side af Sundet agerer – og spejler sig selv i den anden parts urigtige opførsel. Danskerne ser helst at staten er så lidt synlig som muligt, og vil ikke have noget dikteret fra oven – de ved bedst selv. Svenskerne affinder sig med en synlig stat som præger og bestemmer den rette omgang med for eksempel nydelsesmidler.

Forskellene viser sig også i måden befolkningerne omgås alkohol og rygning i hverdagen; hvornår det anses for passende at ryge og drikke og hvilke uskevne regler der gælder for indtagelsen. Generelt er der større frihed til at indtage nydelsesmidler i Danmark, både i kraft af lovgivning men også i kraft af de regler befolkningerne selv lever efter.

Eftertanken omkring en sammenhæng mellem kulturelle forskelle og forskelle i sundhed og levetid burde være vakt.